

УДК 159.9:629.735(045)

Л.М. Денисюк, асп.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ

Національний авіаційний університет
E-mail: Luba_denisuk@ukr.net

Показано, що професійна діяльність обумовлюється системою цінностей. Розглянуто психолого-педагогічні проблеми формування системи професійних цінностей студентів. Запропоновано підходи до ініціювання усвідомленого прийняття професійних цінностей та досягнення їх функціонування на рівні реальної поведінки.

The article pays attention on that fact the professional activity is stipulated by the values system. The paper looks at major problems related to the professional values system of the students generating. The author proposes some approaches to initiation of the conscious gaining of the professional values for their functioning on the actual performance level.

Показано, что профессиональная деятельность обуславливается системой ценностей. Рассмотрены психолого-педагогические вопросы формирования системы профессиональных ценностей студентов. Предложены подходы к иницированию осознанного принятия профессиональных ценностей и достижения их функционирования на уровне реального поведения.

Постановка проблеми

Система особистісних та професійних ціннісних пріоритетів значно підвищує ефективність професійної діяльності фахівців авіаційної галузі. На рівні особистості система професійних цінностей вбудована та функціонує у системі загальнолюдських цінностей і формується пізніше останньої. Тому проблема формування системи професійних цінностей майбутніх фахівців авіаційної галузі має вивчатися і вирішуватися у більш широкому ціннісному просторі з урахуванням його еволюцій, інволюцій та деформацій.

Переважаюча ціннісна експансія західної культури на теренах сучасної України та всього світу призвела до формування пріоритетів крайньої індивідуалізації та економічної свободи, що спричинило істотну деформацію локальних культурних цінностей суспільств з нижчим рівнем розвитку.

Науково-технічний прогрес знизив вагомність релігійних цінностей. Розповсюдження алкоголізму, паління, наркоманії виключає критичності, самоконтролю й послаблення ціннісного керування поведінкою особистості.

Під час зіткнення систем цінностей, наприклад, двох культур, кожна з них частково втрачає свою суб'єктивну значущість, що дезорганізує поведінку особистості у ситуаціях прийняття рішень.

Суттєва зміна складу та структури особистісних ціннісних систем призводить до частково суспільно небажаних результатів.

Інтернет та засоби масової інформації відіграли у цьому вирішальну роль через вільне надання ціннісно нестійкій свідомості людини руйнівної інформації, що знижує або навіть знищує ціннісні орієнтири.

Професійні цінності

Цивілізаційні зрушення в загальнолюдських ціннісних орієнтаціях торкнулись і вузькопрофесійних цінностей.

Професія переважно стала підставою обміну особистої праці (товари та послуги) на грошовий еквівалент, що відкриває свободу доступу до будь-яких ресурсів людства (ключовий фактор привабливості). Раніше професійна майстерність була суб'єктивною самоцінністю, основою соціального статусу

людини та перевершувала за пріоритетністю інші форми соціального обміну. Зараз професія – це інструмент доступу до свободи через гроші.

Професійні цінності отримали інший, позаособистісний «стрижень». За таких умов професійними стають ті цінності, які обслуговують соціальний обмін, а чиста майстерність, особисте вдосконалення, позамежна творчість нівелюються.

Процес зміни професійних цінностей є результатом «успішності експорту» західної культури й економіко-політичної системи на інші різновиди суспільств та досягнення переважання над традиційними культурними цінностями.

Домінування економічної сторони професії під час навчання у вищому навчальному закладі поки що не настільки сильне, що надає можливість концентрованого формування вузькопрофільної системи цінностей майбутніх фахівців авіаційної галузі.

Професійні цінності – це емоційно та оцінно поляризовані особистісні конструкти, що впливають на ситуативне прийняття рішень.

Професійні цінності характеризуються чотирма параметрами.

Перший параметр цінності – ступінь її домінування. Домінуючі цінності мають вирішальне значення під час прийняття кар'єрних рішень, у ситуації професійного вибору. Але якщо ця професійна цінність з часом відходить на другий план, стає менш вагомою, змінюється і ставлення до професії.

Другий параметр – це знак цінності і позитивний чи негативний. Існують цінності, які в певній ситуації можуть негативно впливати на роботу. Так, цінність спілкування, різносторонніх контактів для більшості авіаційних пілотів може бути анти цінністю, бо якість праці не передбачає зайвих розмов на робочому місці.

Третій параметр цінності – її усвідомленість. У людини, котра не мала досвіду частих перельотів, відряджень, може виникнути бажання стати пілотом, надивившись романтичних фільмів, послухавши розповіді дорослих.

Але таку цінність не можна назвати усвідомленою, оскільки людина не знає, як ця цінність діє в реальності.

Четвертий параметр цінності – її мінливість. У молодому віці людям характерні часті зміни ціннісних орієнтацій, тому що система цінностей лише тільки формується. Психолог Курт Левін ввів поняття «квазіпотреба» [1], тобто потреба, що проявляється лише в певній ситуації. У студентів спостерігаємо «квазіцінності», що виникають під впливом якогось моменту, розмови, фільму. Якщо людина здійснює свій вибір на основі мінливої цінності, то і вибір буде нестійким.

У професійній культурі накопичення специфічних цінностей обумовлено досвідом поколінь професіоналів, які виявили й усвідомили типові установки, моделі поведінки, ідеї, пріоритети, стратегії й тактики, що забезпечують особисту ефективність у конкретних діях. Частина особистих цінностей інтегрована у кодекси правил професійної етики, норми організаційних структур, професійні системи покарань, заохочень тощо. Інша частина цінностей неявно присутня як загальнолюдські стандарти взаємодії.

Формування професійних цінностей у вищих навчальних закладах не повинно носити стихійний характер, а має стати цілеспрямованим процесом, що регулюється організаційно, економічно, методично. Формувати професійні цінності потрібно починати з моменту вступу до вищого навчального закладу і здійснювати цей процес до закінчення вузівського навчання.

Є.Ф. Зеєр виділяє такі етапи професійного становлення [2]:

1) оптація – формування професійних намірів, професійне самовизначення, свідомий вибір професії на основі індивідуально-психологічних особливостей;

2) професійна підготовка – формування професійно спрямованої системи соціально та професійно орієнтованих знань, умінь, навичок, набуття досвіду вирішення типових професійних задач;

3) професійна адаптація – входження в професію, освоєння нової професійної ролі, освоєння технологій професії, набуття досвіду самостійного виконання професійної діяльності;

4) стадія інтернала – формування професійного менталітету, високоякісне виконання професійної діяльності;

5) професійна майстерність – повна реалізація, самореалізація особистості в творчій професійній діяльності.

Кожний з етапів має супроводжуватися відмінними педагогічними засобами ціннісного керівництва та психологічного втручання для розбудови системи професійних цінностей з якостями прагматичності, конкретності, продуктивності, усвідомленості, автоматичності, цілісності та спрямованості на досягнення граничної майстерності.

Однією з ключових проблем формування системи професійних цінностей майбутніх фахівців авіаційної галузі є те, що дійсне їх засвоєння відбувається переважно при багаторазовому особистому підкоренні власної поведінки професійним цінностям у ході діяльності в реальних виробничих умовах. Слід здійснювати тренінг функціонування особистості відповідно до професійних цінностей. На жаль це переважно є неможливим у вищому навчальному закладі через відсутність виробничих ситуацій. Одна лише декларація на лекціях, практичних та семінарських заняттях не забезпечує ні темпу, ні глибини засвоєння професійних цінностей до рівня реальної поведінки.

Проблему формування професійних цінностей у вищому навчальному закладі можна позначити як невідповідність навчально-виховного процесу, умов та методів цілям формування дієвої, ефективно функціонуючої системи професійних цінностей майбутніх фахівців авіаційної галузі.

Проведений психолого-педагогічний аналіз виявив, що суттєвою особливістю еволюціонування системи професійних цінностей у студентів є те, що вони формуються у відповідь на ситуативні професійні завдання, що

виконуються під час стандартного навчального процесу. А інтенсивність ціннісних трансформацій пропорційна особистісним зусиллям й емоційній насиченості діяльності студента. Типовим розповсюдженим педагогічним прийомом для цього у вищому навчальному закладі є обмеження часу, що сприяє засвоєнню цінності під час напруження зусиль на особисту саморегуляцію, концентрацію на діях та результаті [3–5].

Важливою методичною проблемою формування професійних цінностей у вищому навчальному закладі є недостатній у викладачів репертуар методів впливу, що забезпечували б не тільки ознайомлення з професійними цінностями, а й одночасне досягнення їх прийняття на підсвідомому рівні. Концентрацію викладачів на методах, орієнтованих на зміст навчальної дисципліни, можна доповнити спеціальними психологічними прийомами для акцентування власне професійних цінностей під час звичайного навчального процесу.

З позиції теорії систем набори цінностей, що засвоюються студентами – це елементи майбутньої системи професійних цінностей фахівців авіаційної галузі. Усвідомлення окремих цінностей шляхом інформування слід посилити методом оціночної поляризації на рівні підсвідомого для стійкої фіксації. Наступний крок – зв'язування професійних цінностей у групи (пари, трійки) різними педагогічними прийомами. Якісно нового рівня набуває система цінностей, коли встановлюється й усвідомлюється їх ієрархія та пріоритетність.

Заключна стадія формування системи професійних цінностей майбутніх фахівців авіаційної галузі полягає у прийнятті студентами формальних зводів правил, кодексів, неформальних конвенцій та ін.

Таким чином, випускник вищого навчального закладу за допомогою викладача вибудовує власну систему професійних цінностей, узгоджену з загальнолюдськими та організаційними.

Професійні цінності можуть бути усвідомлено прийняті до рівня реальної поведінки особистістю:

1) з опорою на їх носіїв – педагогів, інструкторів, майстрів;

2) через взаємодію з професіоналами (наслідування, виконання вимог);

3) у дискусіях (діалог актуалізує позиції суб'єкта в гострих ситуаціях, спонукає до переосмислення цінностей, пошуку шляхів самовдосконалення);

4) при розгляді негативних випадків (вчитися на негативному досвіді);

5) під впливом оцінок значущого для людини оточення (публічний виступ);

6) через систему тренінгів (методика навчання прийняттю рішень, професійний тренінг взаємодії в складних ситуаціях та ін.);

7) через усвідомлений саморозвиток запозиченням цінностей під час індивідуальної взаємодії з професійними інформаційними джерелами.

Особливу психологічну проблему становить життєвий запит на зміни в системі професійних цінностей, обумовлений суспільним прогресом. На сьогодні професіонали мають тенденцію стереотипізувати свої особистісні конструкти, цінності та професійну поведінку та в такий спосіб функціонують до кінця професійної кар'єри. Необхідно сформулювати у студентів психологічну установку на відкритість до нових ціннісних змін, що особливо важливо при адаптації в нових організаціях.

У пошуках засобів рішення цих проблем виконано дослідження загальнолюдської системи цінностей студентів із включенням набору професійно орієнтованих ціннісних компонентів. 1027 ціннісних елементів були досліджені у 200 студентів з метою виявлення прихованих системоутворюючих конструктів, що лежать в основі структури особистісних цінностей майбутніх фахівців авіаційної галузі. З точки зору вирішення проблеми формування цінностей, знання дійсних системоутворюючих факторів реально існуючої системи цінностей дає надзвичайно ефективний прагматичний інструмент одночасного посилення великої кількості цінностей, об'єднаних на рівні підсвідомого в один конструкт.

Цілісна психолого-педагогічна система формування професійних цінностей передбачає багаторазове відтворення ціннісних ідей протягом кількох років навчання, а не лише одноразове ознайомлення інформуючого типу. Стратегію поступового просування особистості до ідеальної конфігурації вздовж системоутворюючих координат (факторів, конструктів) вважаємо найбільш прийнятним принципом формування системи цінностей майбутніх фахівців авіаційної галузі.

Висновки

1. У студентської молоді існує специфічна система цінностей, яку необхідно досліджувати у контексті загальнолюдської системи цінностей для виявлення умов домінування тих чи інших цінностей у соціальній ситуації вищого навчального закладу (професійно спрямоване навчання, кредитно-модульна система, контроль/тиск з боку деканату, особистісна ситуація життєдіяльності). На цій основі слід вирішувати проблеми формування та розвитку професійних цінностей особистості студентів.

2. Дослідження слід будувати на основі прагматичного критерію: професійний розвиток – ключовий критерій для оцінки ціннісних складових. Шляхом психологічного дослідження, аналізу кореляцій та зв'язків ціннісних орієнтацій з системою базових рис особистості отримати інформацію для розуміння психологічних механізмів функціонування системи професійних цінностей для впливу на професійний розвиток майбутніх фахівців авіаційної галузі через цю психологічну закономірність.

3. Необхідно змінити систему психолого-педагогічних засобів формування, розвитку й стимулювання саморозвитку особистої системи професійних цінностей майбутніх фахівців авіаційної галузі під час навчального процесу. Варто суттєво посилити тренінгову роботу з формування цінностей як найбільш ефективного способу переходу від декларованих професійних цінностей до рівня реальної поведінки професіонала, основаної на цілісній системі професійних цінностей фахівця авіаційної галузі.

4. Методи формування професійних цінностей повинні базуватися на психологічних закономірностях функціонування системи особистих цінностей студентів і спиратися на системоутворюючі конструкти особистості майбутніх фахівців авіаційної галузі.

5. Ключовим психологічним прийомом ініціювання елементів системи професійних цінностей є поляризація ціннісних ідей, моделей у професійній діяльності, вирішення проблеми їх неузгодженостей і протиріч та забезпечення взаємопроникнення професійних цінностей як основи їх одночасного спрацювання в різноманітних професійних ситуаціях.

6. Особливою психолого-педагогічною задачею роботи зі студентами є розвиток відкритості до засвоєння нових ціннісних ідей та конструктів, потрібних для успішної адаптації у виробничих організаціях і подальшого досягнення граничних рівнів професійної майстерності на основі досягнення відповідності особистої конфігурації цінностей системі професійних.

Література

1. *Авиационная педагогика: учеб.* / Р.Н. Макаров, С.Н. Неделько, А.П. Бамбуркин, В.А. Григореецкий.. – М.; Кировоград: МНАПЧАК; ГЛАУ, 2005. – 433 с.

2. *Авиационная психология: учеб.* / Р.Н. Макаров, М.И. Рубец, С.Н. Неделько, А.П. Бамбуркин.. – М.; Кировоград: МНАПЧАК; ГЛАУ, 2003. – 312 с.

3. *Леонтьев Д.А.* От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности / Д.А. Леонтьев // Вестник. Моск. ун-та. – Сер. 14. Психология. – 1996. – №4. – С. 35–44.

4. *Бондаренко О.Ф.* Психологічні особливості сучасної студентської молоді / О.Ф. Бондаренко // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №4. – С. 8–11.

5. *Братусь Б.С.* К изучению смысловой сферы личности // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. – 1981. – № 2. – С.46–56.

Стаття надійшла до редакції 21.09.10.